

МИСТЕЦЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ

ЖЛОБОЛОГІЯ

ПЕРШЕ УКРАЇНСЬКЕ ВИДАННЯ

Автор та куратор проекту
Антін Мухарський

Літературний редактор та упорядник проекту
Інна Корнелюк

КИЇВ 2013

УДК 821.161.2-993
ББК 84(4Укр)6-4
М 92

*Видання ілюстрували художники Союзу Вільних Художників «Воля або смерть»:
Іван Семесюк, Андрій Єрмоленко, Олекса Манн, Сергій Коляда, Сергій Хохол.
В оформленні книги також взяли участь художники Павло Жарко,
Стас Волязовський і Владислав Шерешевський.*

Обкладинка: репродукція картини Івана Семесюка «С Дньом рожденія, брат!»

ЖЛОБОЛОГІЯ : Мистецько-культурологічний проект / Ав-
М 92 тор та куратор проекту: Антін Мухарський. – К.: НАШ ФОРМАТ,
2013. – 384 с. – іл.

ISBN 978-966-97344-0-2

Літературно-мистецьке видання «Жлобологія» розраховане на широке коло читачів: поціновувачів сучасного мистецтва, студентів і викладачів, громадських діячів, політиків, коуч-тренерів, художників, письменників і галеристів, фалеристів, адвентистів сьомого дня, дипломатів, рекламистів, телепродюсерів, зірок шоу-бізнесу та спорту, філологів, філософів, філантропів, антропологів та інших «богемних виродків», які «відірвалися від народу».

Книга є рекомендованою для читання всім, хто вважає себе «інтелігентною людиною», «елітою нації», «душою народу», «знавцем істини», відданим adeptом «масковського православія» та й, зрештою, кожному, хто хоч раз ставив собі запитання: «Чому в Україні з історією і з добробутом не склалося?».

У всіх текстах збережені особливості мовлення авторів. Уживання ненормативної лексики в окремих авторів не є самоцілью, бо дозоване і вмотивоване емоційністю розмови. Це є невід'ємною складовою діалогу і водночас відтворює авторську стилістику викладу думок. Кожен з авторів у природний для себе спосіб тлумачить певні філософські та культурологічні категорії, про які йдеться в роздумах.

Небажано читати цю книгу людям з обмеженими розумовими здібностями, спричиненими браком освіти, культури та виховання, adeptам різних людиноненависницьких ідеологій, особам із ознаками політичної шизофренії та інших афективних станів, дітям до 18-ти років, а також людям із нестабільною психікою.

ЛЮДЯМ БЕЗ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ЧИТАННЯ ЗАБОРОНЕНО!

УДК 821.161.2-993
ББК 84(4Укр)6-4

© Мухарський А., 2013
© Семесюк І., Єрмоленко А., Манн О., Коляда С., Хохол С., Жарко П., Волязовський С., Шерешевський В., ілюстрації, 2013
© ПП «Мистецька агенція Наш Формат», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2013

ISBN 978-966-97344-0-2

Мистецько-культурологічний проект «Жлоб. Жлобство. Жлобізм»

*«Зцілення часто через біль приходить»
Авіценна*

Дорогий читачу, ти тримаєш у руках унікальне видання, що постало в українському мистецькому просторі зусиллями цілої низки видатних сучасних митців та культурологів, яким ми уклінно дякуємо за співпрацю (див. розділ «Подяка»). Щиро кажучи, ми самі не сподівалися, якої глибини філософської та мистецької думки можуть сягнути роздуми наших респондентів у темі, окресленій цим проектом. Відверта полярність тлумачень, дивовижний радикалізм суджень, вир емоцій, певна неполіткоректність висловлювань – все це дозволяє нам вважати цей проект неоднозначним і дискусійним. Ми лишаємо за собою право не поділяти цілком думок авторів, представлених у виданні, але в будь-якому разі готові боротися до останнього за право авторів їх висловлювати.

Насамкінець, аби вберегти себе від (не)упереджених читачів та майбутніх дослідників феномену жлобства, аби не оминути ненароком увагою шквал запитань з боку мистецької та навколومистецької спільноти («Навіщо вам це потрібно?», «Для чого то все?», «З якою метою?»...), ми створили майже офіційний прес-реліз. Цей текст-маніфест розсилався учасникам проекту та представникам мас-медіа, які висвітлювали тему жлобства:

Жлоб. Жлобство. Жлобізм.

Цим проектом ми ставимо собі за мету досягнути реальність через мистецтво. Дослідити витoki та наслідки такого розповсюдженого явища проявів соціальної, політичної, побутової та мистецької активності, яка узагальнено характеризується термінами: жлоб, жлобство, жлобізм. Ось наше основне завдання.

Символічно, що це явище, яке має глибинне історичне походження, а часто і характерну національну забарвленість, досі не було детально досліджене у творах митців, історіографів, культурологів. А сам термін «жлобство» має «нелегальну ужиткову прописку», хоча позаочі в термінології фахівців у різних галузях є одним із провідних найменувань, яким характеризують ті чи інші прояви соціальної, політичної, побутової чи мистецької діяльності.

Дослідження цього явища, його структуризація, візуалізація, створення словника термінів і каталогізація – результат спільної праці низки видатних постатей сучасного культурологічного простору – має зафіксувати й маркувати найбільш розповсюджені прояви жлобства у різних сферах людської діяльності.

Перше слово у візуалізації та концептуалізації проекту мають сказати видатні українські митці та культурологи.

Результатом першої частини проекту має стати видання книги під робочою назвою «Жлобологія» та великого мистецького каталогу, другої – створення низки телевізійних і радіопрограм, науково-документального фільму та проведення великої виставки робіт художників жлоб-арту.

Проект «Жлоб. Жлобство. Жлобізм» не має на меті вести боротьбу з цим явищем. На основі культурно-мистецького діалогу ми прагнемо якомога об'єктивніше дослідити, класифікувати, структуризувати його і створити прецедент для обговорення в суспільстві. Саме це є головною ідеєю проекту і запорукою того, що, набувши сталих форм, жлобство стане чітко візуалізованим, предметним і художнім явищем. А чи бути його адептом чи антагоністом – індивідуальний вибір кожного.

Р. С. Ми працювали над цим проектом, керуючись бажанням зробити власне життя й життя інших чистішим, чеснішим і, зрештою, вільнішим. Попри те, що, як зазначено в епіграфі: «Зцілення часто через біль приходить». Тож заздалегідь просимо вибачення у всіх, кого ця книга може образити чи зачепити.

*З повагою і любов'ю до всіх, хто читатиме це видання,
засновник Союзу Вільних Художників «Воля або Смерть»,
Антін Мухарський*

Жлобство, аж до втрати свідомості

Це унікальне видання можна назвати експериментом.

З огляду на те, що в основі творчого процесу живе *сліпий метод*. Та в цьому дослідженні все виявилось набагато цікавішим: бо не лише учасники, а й самі експериментатори впродовж усієї роботи над проектом *не* підозрювали про ті важливі дражливі речі, які впливали і впливатимуть на його результати. Уявіть собі, пані і панове, ви маєте справу із *подвійним сліпим експериментом*.

Хоч від початку ми розуміли, що сама тема жлобів і жлобства є настільки ж приємною, як міазми з вигрібною ями. Та за своєю суттю це якраз ті природні й нестерпно їдкі випари людської комунікації, які отруюють свідомість і життя – кожного. Жлобство – настільки «низький» жанр, що без метафор і чорного гумору тут не обійтися. Й обговорення такого феномену – парадоксальне завдання, навіть абсурдне на перший погляд. У цій проблемі, нам здавалося, взагалі відсутнє рішення на рівні логічного мислення...

Хтозна, може, варто шукати відповіді на питання, *хто такий жлоб*, як і *хто така людина*, в стані зміненої свідомості? Чим це питання не коан? Побутова логіка тут безпорадна, а раптом допоможе дзен? Не можна в настільки тонкій метафізичній дилемі покладатися на премудрості Карла Маркса і його емоційно недорозвиненого адепта Леніна, які переконували мільйони світлих голів, що буття породжує свідомість. По-перше, буття – річ тонка й невловима, яку людським розумом неймовірно важко досягнути. По-друге, ми надто мало знаємо про те, що таке людська свідомість, і майже нічого не розуміємо в свідомості ближнього жлоба. Мабуть, про свідомість можна дізнатися відчутно більше, коли втратити її. А потім, після повернення до реальності, писати про цю ж свідомість (що я і роблю) і про те, що без неї буття – це тільки біль, страшний настільки, що здоровий глузд безсилий його пояснити.

Якщо ж досвід втрати свідомості збільшити до масштабу (У) країни, то це і є той стан, у якому остання зараз перебуває.

Але повернімося до наших жлобів. Усе почалося зі слова, і був ним – жлоб. Нам здавалося, що ми знаємо, про що йдеться.

Ми шукали спосіб, аби якомога точніше описати його, жлоба, дослідити, виміряти, простежити причинно-наслідкові зв'язки його походження й призначення, здійснити прогноз щодо появи

його нових значень і проявів... Хоча ми науковцями не є і не бачимо соціальну реальність з усіма її репрезентативними вибірками, похибками, опитувальниками, обчислюваннями середньостатистичних людей абощо. Жодних упереджень і апшерцепцій у сприйнятті жлоба, жлобства і жлобізму ми не відчували й тому не фіксували своїх же «комплексів» на тлі феномену, який намагалися пояснити з допомогою видатних сучасних митців, культурологів і тих людей, які можуть мислити про складні чи прості речі та виразно артикулювати власні погляди.

Ці пошуки відповідей спричиняли в нас – уже на етапі живої розмови – хрестоматійний когнітивний дисонанс й невимовне сум'яття. І наша система цінностей і соціальних стереотипів мутувала й перероджувалася, як герої абсурдного світу Франца Кафки.

Ми відчували збентеження, страх, біль, трепет, симпатію, злість, тугу, жаль, лють, ненависть і любов до слова «жлоб» і до жлоба. Ми зловили себе на думці, що живемо у викривленій соціальній реальності, яка є породженням упереджених соціальних установок стосовно сприйняття іншого – *кожного, ким би він не був*. І якщо суспільство навчилося стверджувати, що сліпці – безпомічні, сліпці такими стануть, як і всі «ненормальні» – творчі особистості, аутисти, рецидивісти чи, нарешті, жлоби.

Ми переконані, що стереотипне сприйняття є визначальним у соціальній взаємодії, стихійній і безграмотній, причому вона є такою не тільки в українському суспільстві. Масова свідомість створює окрему паралельну реальність – і цих реальностей безліч, точніше, інтерпретацій реальності. І в них спрацьовують якраз не безпомільні стереотипи. І хоч ми не можемо боротися ні з явищем людського жлобства, ні з законами людського сприйняття і взаємодії, ми можемо розірвати, таврувати стереотип. І нехай таке мислення – красива ілюзія, схожа на ефект метелика, але це вселяє у наївну мою голову надію, що зусилля такі не даремні.

Ми свідомі того, що проблема жлобства тісно пов'язана з етичною складовою. Та й чи маємо ми *право* втручатися у роботу надскладних соціальних механізмів і чи розуміємо, *що* потрібно робити? Маємо право, бо жлоби впливають на нас, і ми це відчуваємо повсюдно. І коли ми відчуваємо біль, і нам болить це слово, то ми *не* можемо мовчати. І знайдеться немало тих, хто це прочитає, почує нас і побачить: жлоб – це кожен.

У будь-якому разі той факт, що в масовій свідомості і в мас-медіа давно немає місця словам «шляхетний», «благородний» або анахронізмам на кшталт «кодекс честі», «аристократ духу», говорить зокрема й про те, що система цінностей цього суспільства має інші пріоритети, поза моралю і моралізаторством. І це – справжня terra incognita, як і Україна для українців, її історія, культура, мистецтво... і ближній.

Інна Корнелюк

Сергій Хохол. «Дебілізуйся», 2010 р.

Юрій АНДРУХОВИЧ

Фото з особистого архіву письменника

Юрій Андрухович – поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Народився 1960 р. в м. Івано-Франківську. Закінчив редакторське відділення Українського поліграфічного інституту у Львові (1982) і Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. Горького в Москві (1991). Працював газетярем, очолював відділ поезії Івано-Франківського часопису «Перевал» (1991-95), був співредактором часопису текстів і візій «Четвер» (1991-96). У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію за творчістю Б.- І. Антонича. Патріарх поетичної групи Бу-Ба-Бу (Бурлеск-Балаган-Буфонада), заснованої в 1985 р. у Львові разом з поетами В. Небораком і О. Ірванцем. Автор збірок поезій «Небо і площі» (1985), «Середмістя» (1989), «Екзотичні птахи і рослини» (1991), «Пісні для Мертвого півня» (2004); романів «Рекреації» (1992), «Московіада» (1993), «Перверзія» (1996), «12 обручів» (2003); книг есе «Дезорієнтація на місцевості» (1999), «Диявол ховається в сирі» (2006), «Лексикон інтимних міст» (2011) та ін. Переклав українською мовою п'єсу «Гамлет» В. Шекспіра (2008) й «Цинамонові крамниці» Б. Шульца (2012). Лауреат премії Рея Лапіки (1996), Міжнародної премії ім. Гердера (2001), літературної премії Центральної Європи ANGELUS (2006), спеціальної премії в рамках нагородження Премією миру ім. Еріха-Марії Ремарка від німецького міста Оснабрюк (2005), премії книжкового ярмарку у Ляйпцігу «За європейське взаєморозуміння» (2006).

Жлоби з телевізора

Уперше почув слово «жлоб» – від Висоцького. Тобто в шкільні роки, в 70-ті, в нас, як і в більшості підлітків того часу, існував його такий собі культ. Мій однокласник мав страшенно багато магнітофонних бобін із його концертами. І ось ці рядки: «Лукоморья больше нет, От дубов простыл и след, – Дуб годится на паркет – так ведь нет: Выходили из избы Здоровенные жлобы – Порубили все дубы на гробы».

Зміст цього поняття я тоді зрозумів так: жлоб – це жадібність, це коли ти не хочеш із кимось поділитися тим, що маєш.

Повною мірою це слово почало працювати пізніше, перед розпадом СРСР, коли загалом мова розкріпачилася, тобто почали вживати слова, які мали свою виключну територію сленгу. І завдяки перебудові та лібералізації мас-медіа вони увійшли в загальний вжиток. Тоді слово «жлоб» можна було, наприклад, у телевізорі почути. Тобто раптом виявилось, що його не цензурують, і, мабуть, тоді воно й почало збагачуватися новими смислами.

Тепер я телевізор не дивлюся. На українському телебаченні цікавого мало, коли я його вмикаю, то стаю лютим, як проффесор Орест Лютий (*Усміхається. – Упоряд.*). Ну навіщо мені злоститися? Колись Ліна Костенко казала: раптом починаєш відчувати, що в тебе звідкись прорізався хвіст, ростуть роги, якісь пазурі. А для чого мені це? Краще відмежуватися від телевізора, щоб не росли хвости і роги.

Звідки ростуть роги

Жлоб став багатозначнішим. Чому? Можна припустити, що якщо слово функціонує в якомусь одному середовищі, то воно має там своє значення і сенс. Коли ж це слово виходить за межі сленгу, то до нього вдається істотно більша кількість людей, що й призводить до народження нових смислів і сенсів. Якби я сьогодні укладав тлумачний словник і намагався всі ці відтінки смислові окреслити, то поставив би їх у такому порядку: 1) селянин, 2) рог, 3) рогуль...

Чому селянин – тому, що якби об'єктивно брати будь-яке суспільство, то селяни – верства, яка вважається найменш вихованою, найменш освіченою і найжадібнішою. І вимальовується комплекс цих ознак: несмак, невихованість, хамство, жадібність і неосвіченість.

«Ти що, рог?» – могли сказати комусь, хто виявляв своїми манерами моветон. Поганий тон міг бути навіть у тому, що людина кепсько одягнена.

Та невдало вбрана людина – це ще не жлоб, оцінювати інших через критерій одягу – таки неправильно, це просто смішно. Бо в Радянському Союзі дуже багато людей були вимушені одягатися в те, що змогли купити, позаяк не могли забезпечити свої смаки в одязі через дефіцит якісних речей. Тому це й не був визначальний критерій. Ми, підлітки, дійшли такого висновку: будь-який рог може знайти собі джинси і відпустити довге волосся – і рогом він бути не перестане. Тож виявили, що річ у внутрішніх рисах, усе складніше. Але від зовнішності традиційно починалася оцінка незнайомої людини.

Та як би не одягався якийсь освічений чоловік, розумний студент чи академік, його рогом складно назвати, бо він людина розумна. Це не означає, що серед професорів немає жлобів – певне, що 90%, але я маю на увазі справжніх учених. Вистачає, щоб за одним елементом визначення не справдилось – є інтелект, освіченість, ерудованість, – і вже цю людину ніхто не наважиться отак однозначно схарактеризувати.

У 70-ті роки, знову ж таки у Франківську, частіше вживали слово «рог», не жлоб і не рогуль, як у Львові, де я дізнався про рогулів уже будучи студентом.

Жарт був. Пам'ятаю, однокласники мої, перефразувавши назву Rolling Stones, казали: «концерт групи «Роги стонут»».

Свобода хамовиявлення

Останніх років п'ятнадцять я повторював, чому так люблю своє рідне місто Франківськ. Тому що перестав у ньому стикатися з хамством. Можуть бути різні претензії до інших, однак люди, думалося мені, принаймні звільнилися від хамства. Я вже забув, коли і з ким конфліктував.

Та ось я нещодавно сів у таксі, і водій вирішив зробити мені приємність – ввімкнув якусь абсолютно російсько-мілітарну пісню про двоголових орлів, «гаспод афіцераф» і т. ін. Я це терпів зо дві хвилини, думав: та мені з ним їхати хвилин сім... А потім зрозумів: ну якщо вже і я буду оце ковтати, то взагалі... І зайшов ввічливо: «Скажіть, а чи у вашій машині пасажирки мають право попросити про зміну музики?» Він сказав: «Мають». Я далі їхав і слухав те саме. Тобто до нього не дійшло, що я фактично попро-

сив. Причому цей таксист буде точно голосувати за яку-небудь «Свободу».

Для мене це вже якийсь симптом, що Франківськ дає тріщини. Тобто 2,5 роки перебування при владі Віктора Федоровича таки мають вплив. Люди приймають це. Приїхав політик у село на Львівщині, й односельчани в черзі стояли, щоб із ним сфотографуватися. Це ж приїхав їхній ворог, не союзник. Як так, що вони з ним позують на фотокамеру? Зрозумів, бо це – обличчя з телеекрана.

Ти що, з лісу?

У порівняльному есеї про Львів і Київ «Мала інтимна урбаністика» я намагався через одне слово «рогуль» описати свій стан розчарування Львовом. Я ж стільки зусиль доклав, аби жити у ньому, і беріг у свідомості якийсь світлий образ легендарного міста, а тут потрапив нарешті – і раптом виявив, що Львів переповнений рогулями. Вони і зруйнували це місто. Тепер я навчився від цього абстрагуватися.

Із «рогулем» я мав філологічний казус, пов'язаний з перекладом «інтимної урбаністики». Австрійський перекладач не розумів, що означає те слово.

«Мабуть, у вашій мові теж є радше сленгові окреслення людини малокультурної, низько освіченої і відсталого?» – допитувався я. Він знайшов таке слово: *Hinterwaelder* – «той, що за лісами». Тобто провінційність передусім, із-за лісу, з якоїсь діри хтось виліз. Я потім намагався перевірити те слово на інших прикладах з тими, для кого німецька є рідною мовою. Питав: це правильно? І носії мови казали, що так, але слово архаїчне, з 50-х, коли в німецькому суспільстві існувало зневажливе ставлення міських мешканців до сільських. Але тепер, казали вони, сам факт, що ти походиш із села, не кидає на тебе тіні в товаристві міщан.

У нас – ні, непрестижно бути селянином. Тоді як світ західний перетворився на глобальне село: там ти не закинеш людині її походження. Постмодерне мислення давно визнало діалекти як цінні, не ганебні. І послуговуватися сільським діалектом – нормально, натомість у нас ще досі тікають із сіл... бо ганебно. Міські хлопці відвертаються від дівчат, бо ті – сільські бички.

Хуторянська ментальність

Припустімо, що в українській національній ментальності є щось таке базове, що безумовно розквітло під тиском історичних обставин. І ми можемо взяти до уваги такий момент: у нас освічена верства як формувалася? З одного боку, радянська система забезпечила загальну освіченість для всіх, а з іншого боку, в такій системі дуже складно було стати особистістю. Відбувалася зрівнялівка. Таким чином було знівельовано освіченість як певну позитивну рису. Вона стала загальним надбанням, потім в етичному сенсі вона нічого не змінила на краще.

Ми ж потрапили в імперію Радянського Союзу, тому що не могли не потрапити, тому що це – ми.

Совок – це передусім прогинання. Особливо перед начальством. У той же час совок не пропустить жодної найменшої нагоди принизити когось, хто слабший від нього. Плазувати перед сильнішим і принижувати слабшого. Додам, що одна із іманентних ознак жлобства – це агресивність.

Колись мене здивував Євген Сверстюк своєю інтерпретацією вислову «Моя хата скраю». Він пояснив, що ця наша версія звідти, що й «Мій дім – моя фортеця». Такий вияв українського індивідуалізму і вільнодумства. А вислів треба розуміти як «я собі пан». Думаю, що Євген Сверстюк переінтерпретував. Так можуть говорити, на жаль, якраз хуторяни, і в них вільнодумства нема.

Українське суспільство взагалі є ілюстрацію відомого афоризму: історія вчить того, що вона нічого не вчить.

У Костомарова є праця «Богдан Хмельницький», де він описує Хмельниччину, зокрема, велетенські широкомасштабні єврейські погроми. Переможна хода козацької армії – це, крім всього іншого, погроми. І в Хмельницького були три принципові моменти: немає бути на його території жодного єврея, немає бути жодного єзуїта і жодного уніата. Ці категорії населення підлягали тотальному знищенню. Такі погані новини поширювалися зі Сходу на Захід, разом із самою армією, а єврейські родини покидали свої містечка. І їхні хронікери теж фіксували цей важкий для єврейства час. Костомаров, описуючи цей історичний період, цитує і єврейських хронікерів, акцентуючи увагу на тому, що на своїх возах євреї везли – книги. Цебто вози були перевантажені книгами.

Коли звідкись утікають українці, книги – це остання річ. Ніколи не чув, щоб у нас книги рятували.

Так, засновувалися університети, в еміграції – теж. Але це така есенційна річ – читати. І читати – то остання наша справа.

Верховний жрець жлобів

Сьогодні ми попали у великий занепад. І він для мене пов'язаний з найбільшим верховним жлобом України – з президентом. Бо він є зразком успішного жлобізму для багатьох українців. З нього пацани беруть приклад.

Тобто саме будучи агресивним, недорозвиненим, недалеким, з малою кількістю сірої речовини ти, виявляється, досягаєш найбільшого життєвого успіху. Для тебе створені золоті унітази і решта всього на світі. Хоча попередник нинішнього президента теж був не кращим від нього.

Хвороба прогресує навіть на цьому короткому історичному відтинку незалежної країни. Я не знаю, чи ми цього позбудемося, чи ні. І я боюся, що коли таки позбудемося, то ціною якихось жахливих жертв і ще не так скоро.

Підтвердилося те, що саме розумова відсталість і дебілізм стали вже панівними рисами всього суспільства. Те, що було екзотикою, якимось маргінесом, раптом стало вже першорядним. Я уточнюю: слово дебілізм ужив не як медичний термін, а як метафору.

Я проти насильства, але, може, це якраз той випадок, коли один снайперський постріл міг би країну і її суспільство порятувати. Тут є насправді абсолютно просте рішення. І не треба буде потім триста років розгрібати наслідки, а можна покласти край дуже швидко. Іншої такої мішені в мене немає (*Сміється. – Упоряд.*). В історії траплялися випадки, коли це було насправду дієво.

Для чого потрібні письменники

Як письменник часто артикулюю якісь важливі, на мій погляд, речі і спостерігаю реакцію людей на сказане й написане. Так, я не проповідник і навіть якби був упевнений, що несу якесь добро, то, мабуть, моїм обов'язком було б працювати з тими, хто тих цінностей не розуміє, ставить дурні запитання, поширює якісь ідіотські версії, саме на них зосередитись. Я ж таки не маю певності, чи те, що роблю, на добро чи ні.

Думаю, що соціальна функція письменника – деструктивна. Руїнувати. Таким чином вивільняючи від чогось.

Письменники – як наставники чи проповідники, що несуть певні цінності, були триста років тому. В епоху Просвітництва вони теж працювали деструктивно, хоч вважали, що несуть у маси добро. Та вже ХІХ століття породило критичний реалізм, тобто знищення усталених підвалин... Тож письменник – то пес, який гавкає. Бернард Шоу сказав, що найближчий шлях до літературного успіху – це своїм твором образити якомога більшу кількість людей.

Духовність релігії

Колись повертався з Варшави в автобусі. Сидять поруч заробітчани й пиячать. Серед них, як виявилось, один інтелектуальний гастарбайтер, греко-католицький священник. Вони п'ють пляшку за пляшкою, а я змушений слухати їхні дурні розмови. Обговорювали вони поляків, серед фраз лунала часто така: у них, поляків, вища за нашу культура. «Так, так, вища». І тут хтось каже: «Але в нас – вища духовність!» І це священнику дуже сподобалося. Духовність. А насправді, що ж то за слово таке, схрещення релігійності з культурою?

Тоді в нас справді високодуховний політикум. Глибоко символічно, що українські політики піарять свою появу в церквах. І це абсолютне жлобство. Тому що спілкування з Богом – це насправді інтимний процес. Якби я був протестантом, то б зараз захищував рядки з Євангелія, де йдеться про те, що ти не смієш демонструвати свою релігійність, ти маєш добро робити, а не перетворювати віру в показний ритуал. Стосовно мене, то я не можу назвати себе, як деякі з них, християнином, бо обрав зручну мені формулу: я агностик. Тобто визнаю, що Бог, можливо, існує, але позаяк він виходить за межі людського пізнання, ми не можемо ні підтвердити, ні спростувати його існування. Десь приблизно так.

У нас дохристиянські православні жерці, які взяли в руки духовну владу, беруть побори за якусь ритуальність, що має бути закритою і незрозумілою. У них давно немає етичних бар'єрів, їм можна, наприклад, кидатися мобільними телефонами в журналістів, які ставлять незручні питання. Це хіба не жлобізм?

Відома градація від протестантів до мусульман, від заможніших до бідніших країн, тобто простежується зв'язок між заможністю громадян і панівною релігією в країні. От тільки буддисти в цю систему не вписуються. Та якщо припустити, що буддизм не